

DİLİÇİ ÇEVİRİLER VE MAİ VE SİYAH

Yrd. Doç. Dr. Özlem BERK
Muğla Üniversitesi
Mütercim Tercümanlık Bölümü

Abstract

This study intends to examine a certain group of intralingual translations in Turkish which have not been accepted as translations. Because of the space limit, the focus in this paper will be on various intralingual translations of Mai ve Siyah (Blue and Black), a novel written by Halit Ziya Uşaklıgil (1865-1945) and has been rewritten and published by various publishers throughout the decades. In this framework, special attention will be given to the link between the practice of intralingual translations and the language policies in Turkey

Key words: *intralingual translation, translator's note, modernisation*

Bu çalışmanın konusunu diliçi çeviriler ve bu çevirilerin Türk edebiyatında uygulanış biçimi oluşturmaktadır. Ancak çalışmanın sınırları düşünülerek bu incelemede diliçi çeviri uygulamasına örnek olarak sadece Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* adlı romanının yeniden yazımları (Lefevere 1985, 1992) ele alınacaktır. Çevirilerin yanı sıra seçkilerin, özetlerin, açıklamaların, edebiyat tarihleri ve antolojilerin, eleştiri yazılarıyla bir eserin sahne ya da perde uyarlamaları gibi türleri de kapsayan yeniden yazım kavramını kullanmanın temel nedeni, bu kavramın uyarlama, versiyon, yorum gibi dar anlamda çevirinin kapsamına girmeyen olguları da içermesindedir. Nitekim, Türk edebiyatında diliçi çeviri uygulamasıyla yeniden yazılan eserlerde genellikle "çeviri" ya da "çevirmen" ibaresi bulunmamaktadır. Başka bir deyişle, bu basımlar genel olarak çeviri olarak nitelendirilmemekte, "sadeleştirilmiş", "düzenlenmiş", "Türkçeleştirilmiş" ya da "yeni basıma hazırlanmış" şekilleriyle okura sunulmaktadırlar.

Gideon Toury'ye göre çeviri, ne sebeple olursa olsun "çeviri" olarak sunulan ve kabul edilen erek dil sözceleri olarak kabul edilir (1985: 20). Daha sonraki çalışmalarında Toury, "çeviri" sözcüğünü "varsayılan çeviri" (*assumed translation*) kavramıyla değiştirmiştir. Ancak, her iki tanımda da görüleceği

gibi çeviri, ancak erek dizgenin çeviri olarak kabul ettiği metinlere verilen addır. Peki, ya erek dizge bir çeviriyi çeviri olarak kabul etmiyorsa ne olur? Başka bir deyişle, bir metni çeviri metin yapan özellik nedir?

Çeviribilimde en fazla kabul görmüş çeviri sınıflandırmalarından Roman Jakobson'un üçlü şemasını temel alırsak, bu yeniden yazımları diliçi çeviri çerçevesinde eski metinlerin modernleştirilmesi olarak ele alabiliriz. Jakobson'un "yeniden sözcükleme" olarak da adlandırdığı diliçi çeviri, dilsel göstergelerin yine aynı dildeki başka göstergelerle yorumlandığı bir çeviri türü olarak tanımlanır.

Diliçi çeviri, "asıl çeviri" olarak görülen dillerarası çeviri kadar dikkat çekmese de aslında oldukça sık başvurulan bir çeviri türüdür. En basit şekliyle, kaynak dildeki bir iletinin yeni sözcüklerle söylenmesi olarak ifade edebileceğimiz diliçi çeviriye verilebilecek örneklerin başında bir uzmanlık diliyle yazılmış bir metnin herkesin anlayacağı bir biçimde basitleştirilerek yeniden yazılması gelir. Genel olarak, eski dildeki bir eserin güncelleştirilmesi de diliçi çeviriye bir örnek olarak gösterilir.

Diliçi çeviri uygulaması çok sık karşımıza çıksa da çeviribilim içinde bu konuda yapılan kuramsal çalışmaların sayısı çok fazla değildir. Bunun sebebi yukarıda da değinildiği gibi "asıl çeviri" olarak anılan, meşrulaştırılan ve kurumsallaştırılan çevirinin dillerarası çeviri olmasında yatıyor olabilir. Nitekim, dillerarası çeviriyi "asıl çeviri" (*proper translation*) olarak tanımlayan Jakobson'un sınıflamasında da böyle bir değer yargısına rastlamaktayız. Yine de Theo Hermans'ın da belirttiği gibi, Jakobson'un yazısının, çevirinin tanımını ve sınırlarını sorgulaması ve çevirinin ne olduğunu, bu kavramın içerdiklerini ve dışarda bıraktıklarını tartışmaya açması bakımından son derece önemli olduğunu kabul etmemiz gerekir.

Öte yandan, çevirinin tanımı Jakobson'un sınıflandırmasındaki tek sorun değildir. Anthony Pym'in de belirttiği gibi tamamıyla diliçi yeniden yazmanın tamamıyla dillerarası yeniden yazıma dönüştüğü kesin bir son nokta yoktur. Bundan başka, Toury'nin önerdiği lehçelerarası çevirinin (*interdialectal translation*) dillerarası ve diliçi çevirinin arasında bir sınırdaki durduğunu söyleyebiliriz (Toury 1986: 1113).

John Sturrock da Jakobson'un eşanlamlılık tanımlamasını başarılı bulmaz. Ona göre, Jakobson'un çeviriyi dillerarası ve diliçi olarak sınıflamasına gerek yoktur, çünkü her iki durum da "yeniden sözcükleme" olarak nitelendirilebilecek süreçlerdir. Eşanlamı bulma sorunu da 'çeviri ister iki farklı dil arasında, isterse aynı dilin içinde yapılsın, aynı kalır' (309). Dinda L. Gorlée, diliçi çevirinin amacının gerçek göstergenin soyut ve simgesel düzeyinde eşdeğerlik yaratmak olduğunu belirtir. Burada önemli olan nesneyi

göstermek ya da tanımlamak değildir; ancak nesnenin, göstergeden bağımsız olduğu durumlarda göstergenin olası tüm anlamlarını içerecek yeni yorumları/çevirileri yapılmalıdır (1994: 159).

Jakobson'un söz konusu sınıflaması genel olarak çeviriyle ilgili tartışmalarda bir çıkış noktası olarak kabul edilmesine rağmen, kimi çeviri kuramcıları Jakobson'un bu ayrımını "dilsel" bulmaktadırlar. Gerçekten de Jakobson'un her üç çeviri türünde de dilsellik, dolayısıyla metinsellik söz konusudur. Buna ek olarak, Toury'nin de belirttiği gibi, çoğu zaman yazılı metinler çevrilirken birden fazla göstergesel sınırı geçmek zorunda kalırlar, 'bir dildeki sözlü bir öykünün başka bir dilde yazılı ve yazınsal hale gelmesi; dinsel bir metnin laik bir metne; yazınsal bir eserin yazındışı bir metne dönüştürülmesi gibi' (1986: 1113). Bu tür örnekler ise Jakobson'un sınıflaması içinde yer bulmamışlardır. Toury bu eksikliği gidermek amacıyla Jakobson'un bu üçlü sınıflamasına karşılık iki temel ayrım önerir: göstergeiçi çeviri ve göstergelerarası çeviri. Buna göre göstergeiçi çeviri, diliçi ve dillerarası çeviri olarak örneklenebilecek dizgeiçi ve dizgelerarası çeviri olarak tekrar ikiye ayrılır. Göstergelerarası çeviriden ise dilsel bir göstergenin dildışı bir göstergeye çevrilmesi anlaşılır (1986: 1113-1114).

Bu sınıflama, yalnızca kuramsal düzeyde de olsa, diliçi çevirileri çeviribilimin betimleyici alanında incelenen çeviri bütüncesine katabilmektedir. Diliçi çevirilerin, son yıllarda betimleyici çeviribilim kapsamında incelenen dillerarası çevirilerle birlikte ele alınması bize incelenen örneklerin ait oldukları dizgeyle ilgili pek çok veri sunacaktır.

Türk edebiyatında üretilen diliçi çeviriler genel olarak dilin eskimesi neden gösterilerek ve söz konusu "eski" metinlerin dilinin sadeleştirilip yeni kuşaklarca anlaşılması amaçlanarak yapılmaktadır. Türk dilinin sadeleşmesi ve yabancı öğelerden arındırılması çabaları bizi doğal olarak Türkçe'deki diliçi çeviri uygulamalarıyla yakından ilgili olduğunu düşündüğümüz Türk Dil Devrimi'ne götürmektedir.

Türk Dil Devrimi

1932 yılında kurulan Türk Dil Kurumu, görevlerini iki başlık altında toplamaktadır: 1. Türk dilini araştırmak, 2. Türk dilini yabancı etkilerden korumak ve geliştirmek. Kurumun "Türk dilini yabancı etkilerden korumak ve geliştirmek" olarak belirlenen ikinci görevi başından beri pek çok görüş farklılığının ortaya çıktığı, uygulamalarının kamuoyunda büyük tartışmalara, hatta bölünmelere yol açtığı tartışmalı bir alan olmuştur. Dilin yabancı kökenli kelimelerden arındırılmak istenmesi 1920'li yıllara kadar dayanmaktadır. Dil

devrimiyle birlikte bilim terimlerinin Türkçeleştirilmesine çalışılmış ve bu amaçla yeni sözcükler türetilmiştir. Türetilen kimi sözcükler kullanılan dilde yer bulurken kimileri ise ancak sözlüklerde kalmıştır. Ayrıca bu çalışmaların oldukça tartışmalı olduğunu söylemek gerekir. Kimi çevreler bu etkinliğin Türkçeyi geliştireceğini söylerken, kimi başka çevreler ise bu uğraşımın yeni nesillerin söz varlığı zenginleşeceğine yoksullaştığını iddia etmişlerdir.

Tüm bunlara rağmen, Kurum'un Dil Devrimi'ni takip eden yıllardan başlayarak derlediği "eski" sözcüklere Türkçe karşılıklar ilk olarak 7,000 yabancı kökenli sözcüğe 30,000 karşılığın önerildiği *Osmanlıcadan-Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*'nde bir araya getirilip yayımlanmıştır (Heyd 1954: 29-30). Kurum o yıllardan bu yana çalışmalarını sürdürmüş, son olarak bir *Yabancı Kelimelere Karşılık Bulma Komisyonu* oluşturmuştur. Komisyon, hazırlıklarını tamamladıktan sonra 18 Kasım 1993 tarihinde ilk toplantısını yaparak çalışmaya başlamış ve 1994 Şubatından başlayarak bugüne kadar her ay 15-20 kelimenin karşılığını kamuoyuna duyurmuştur. Yabancı kelimeler, anlamları, karşılıkları ve örnek cümleler içinde kullanılışları her ay Kurum'un yayın organı olan *Türk Dili* dergisinde yayımlanmıştır. Türk Dil Kurumu daha sonra bu sözcükleri bir kitapçıkta toplayıp yayımlamıştır.

Türk Dil Kurumu'nun bu çalışmalarıyla Türk dilini yabancı etkilerden korumak ve geliştirmek adına güttüğü temel dil politikasının dilimize yeni giren sözcüklere karşılıkların aranması olduğunu anlıyoruz. Türk Dil Kurumu eskiden beri kullanılmakta olan yerleşmiş sözcüklere değil, son yıllarda Türkçe'ye girmekte olan sözcüklere karşılık aramaktadır. Buna göre, bu sözcükler henüz halk kitlelerince benimsenmemiş, kültürümüzün malı olmamışlardır. Şu halde ölçü, sözcüklerin doğudan ya da batıdan girmesi değil; eskilik-yenilik ve dilimize tam olarak yerleşip yerleşmemedir. Dolayısıyla, Kurum'un anlayışına göre bu sözcükler dilde yerleşmeden, bunlara birer karşılık bulmak gerekmektedir.

Kurum'un "yeni" sözcüklere bulduğu karşılıkların tamamını yeni türetilen sözcükler oluşturmamakta, dilimizde var olan ya da başkaları tarafından daha önce türetilmiş sözcükler ve hatta Türk lehçelerinde bulunan sözcükler de karşılık olarak gösterilebilmektedir. Ancak burada "eski" "yeni", "yerleşik" gibi kavramların görece olduğunu ve ölçüyü belirlemenin güçlüğüne belirtmek gerekir..

Diliçi çevirilerle ilişkin tartışmaların Harf devrimini ve sadeleşme/özleştirme hareketini temel almasının nedenleri var: Türkçedeki özleştirme hareketinin bir çeşit diliçi çeviri işlemi olarak karşımıza çıkıyor olması, diliçi çeviri etkinliklerinin temelinde dil devriminin konulmasını bir dereceye kadar açıklamaktadır (Sözer 1980: 177). Söz konusu sadeleşme

hareketi içinde yeni sözcükler Türkçe kökenlerden türetilmiş olsa da, Şebnem Susam-Sarajevo'nun belirttiği gibi, 'çeviri bu sözcüklerin türetilmesinde temel araç ve türetilmelerinin altında yatan temel neden olmuştur' (2003: 9).

Türk dilini sadeleştirme yaklaşımının Türk edebiyatının bu çalışmada sözü edilen yeniden yazımlarında da etkili olduğu görünmektedir. Nitekim, Türkçe yeni bir sözcük dağarcığı yaratmak için sözcük düzeyinde yapılan çevirilerin, "eski" dilden "yeni" dile yapılan metinlerin çevirilerinde de geçerli olan yöntem olduğu gözlemlenmiştir.

Nitekim diliçi çeviri uygulamalarında özellikle üç nokta dikkat çekicidir. Çeviriyle ilgili söylenecek şeylerin başında tek tek sözcüklerin değil metinlerin, hatta bağlamların çevrildiğidir. Oysa Türkçe eserlerin diliçi çevirilerinde metinler bütün olarak gözetilmemekte, sadece "eski" ve "yabancı" olduğu düşünülen sözcükler "yeni"leriyle değiştirilmektedirler. İkinci sorun, "çevirisi" yapılan sözcüklerin dilimize ne kadar "yabancı" olduğudur. Genç kuşağa "yabancı" gelen kimi sözcükler daha yaşlı kuşağın belleğinde eskiler/eskil biçimler (*archaism*) olarak yaşamaktadırlar. Dikkati çeken üçüncü nokta ise, Türkçe'de sadeleştirme adı altında yapılan çevirilerde, çevirmenin metinde sadece dil düzeyinde değişiklikler yapması değil, yabancı dillerden yapılan çevirilerde görülenden çok daha fazla oranda metin dışı bilgileri metne eklemesidir.

Diliçi Çeviri Uygulamasına Bir Örnek: *Mai ve Siyah*

Bu bölümde Halit Ziya Uşaklıgil'in (1865-1945) kaleme aldığı ve yazıldığı tarihten bugüne kadar pek çok değişik basımı yapılan *Mai ve Siyah* adlı romanın diliçi çevirileri konu edilecektir. Eserin, 1930, 1940 ve 1950'lerde Hilmi Kitabevi, 1960 ve 1970'lerde İnkılâp ve Aka (Nevzat Kızılcın ve H. Fethi Gözler tarafından sadeleştirmiş), 1980 ve 1990'larda İnkılâp Kitapevi (Şemsettin Kutlu tarafında düzenlenmiş) ve son olarak 2000'li yıllarda Özgür Yayınları (Enfel Doğan tarafından yayına hazırlanmış) tarafından yeni basımları yapılmıştır.

Bu çalışmanın konusuyla ilgili olarak incelenmek üzere Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* adlı romanın seçilmiş olması bir rastlantı değil. Yukarıda da değinildiği gibi, burada konu edilen diliçi çeviriler çerçevesinde yapılan "sadeleştirme" çalışmaları Uşaklıgil'in eserleriyle sınırlı değildir ve bu tür çalışmalar hem özel yayınevleri hem de Milli Eğitim Bakanlığı gibi devlet kurumları tarafından devam etmektedir. Ancak burada Uşaklıgil'in öne çıkmasının ilk ve en önemli nedeni, yazarın sağlığında eserlerinin yeni basımlarını düzelterip sadeleştirerek yayımlaması ve hem dil hem de sadeleştirme konularında çeşitli vesifelerle görüşlerine dile getirmiş olmasında yatmaktadır.

Bu durum, yani yazarın eserlerini tekrar ele alıp yeniden yazması ve bunu yaparken tutunduğu tavır ve yaklaşımı, tartışmamıza da yeni bir boyut katabilir.

Mai ve Siyah Uşaklıgil'in 1896-1897'de *Servet-i Fünun*'da tefrika halinde yayımlanan ve daha sonra da sadeleştirdiği ilk romanıdır. Yazarın Suut Kemal Yetkin'e yazdığı bir mektupta da belirttiği gibi, eserin zamanında büyük yankı yapmış olma nedenlerinin başında öykünün 'basın, edebiyat ve şiir hayatına', dile ve hatta bu çalışmanın da konusunu oluşturan çeviriye ilişkin olması gelir (Uşaklıgil 1964: 631).

Servet-i Fünun yazarları arasında akla ilk gelen isimlerden biri olan Halit Ziya'nın dil anlayışı doğal olarak kendi eğitimini, çevresini ve dönemini yansıtır. Dolayısıyla dil anlayışının ilk dönem olarak adlandırabileceğimiz Servet-i Fünun yıllarında yazar daha ağır ve süslü bir dil kullanırken, Arapça ve Farsça kökenli sözcükleri, tamlamaları ve dilbilgisel unsurları dilden atmanın imkânsız olduğunu ve bulunacak Türkçe karşılıkların söz konusu anlamları ifade etmekten çok uzak olacağını ileri sürerek sadeleşme hareketine de karşı çıkmaktaydı. Ancak yazar daha sonraları düşüncelerini değiştirerek 1908 yılında *Servet-i Fünun*'a yazdığı bir makalede sadeleştirmenin nasıl yapılması gerektiğini anlatır. Yazara göre sadeleştirme, Türkçe'de eş anlamlısı bulunan yabancı sözcüklerin bırakılarak, yeni alınacak sözcüklerin de Türkçe olmasına dikkat edilerek yapılmalıdır. Nitekim yazar *Kırık Hayatlar* adlı eserinden başlayarak ve romanlarının kendisince "sadeleştirilmiş" notuyla yapılan baskılarında bu türlü bir sadeleştirmeye girişmiştir (Önertoy 1999: 231-233).

Halit Ziya, dilin Türkçeleştirilmesi gerektiği düşüncesini zamanla daha da geliştirmiş, Birinci Türk Dil Kurultayı'nda yaptığı konuşmada öz Türkçeyi savunarak Türkçe'nin Fransızca, İngilizce, Almanca ve İtalyanca gibi yabancı dillere göre özellikle dilbilgisi bakımından üstün olduğunu iddia ederek harf devrimini Türkçe'yi Arapça'nın yükünden kurtarmak için atılmış ilk adım olarak kabul ettiğini belirtmiştir (Önertoy 1999: 334).

Uygulanan Yöntemler

Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah* adlı romanının 1957 basımına yazdığı 'Birkaç Söz' başlıklı önsözünde eserinin sadece yeni harflerle değil, aynı zamanda sadeleştirilerek basılmasının gerekliliğinden bahseder ve kendi yaptığı sadeleştirme işleminde izlediği yöntemi şu sözlerle açıklar:

Terkipleri, menus olmıyan kelimeleri, ağır cümleleri bugünün zevkine uydurmak istedim. Üsluba, ibarelerin inşa tarzına, velhasıl eserin bünyesine asla dokunmadım. Aksine hareket, kitabı esas mahiyetinden soyamak olurdu.

Öte yandan Uşaklıgil, kahramanlarının kendi şivesinde kullandıkları ifade ve tamlamaları değiştirmeden bıraktığını sözlere ekler. Nitekim yazar eserini sadeleştirirken, bazı “eski” sözcükleri ve kullanımları “yeni” Türkçe’ye çevirmiş, ancak metne sözlük ya da dipnotlar gibi metindışı açıklamalar eklememiştir. Böylece *Mai ve Siyah*’ın söz konusu basımında, yukarıda sözü edilen yazarın önsözünden başka, metnin asıl metnin bir yeniden yazımı/çevirisi olduğunu gösteren hiç bir belirti bulunmamaktadır. Uşaklıgil’in bu sadeleştirilmesi, eserin bu tarihten sonra farklı çevirmenler tarafından yapılacak olan diğer çevirileri için de kaynak metin işlevini görmüştür.

Mai ve Siyah’ın başka bir basımı Şemsettin Kutlu tarafından “düzenlenmiş” biçimiyle İnkılap Kitabevi tarafından yayımlanmıştır. Uşaklıgil’in başka eserlerini de çeviren Kutlu, izlediği yöntemi söz konusu eserlere yazdığı önsözlerde açıklamıştır. Kutlu’nun yöntemi kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Uşaklıgil’in “çetrefil” paragraf ve cümleleri düzenlenmiş, ancak bu yapılırken yazarın biçiminin bozulmadığı iddia edilmiştir. Bu tür düzenlemelerden biri, yazarın eseri kaleme aldığı dönemdeki yazım normlarına uygun olarak kullandığı ‘gidildi, yapıldı, edildi...’ gibi edilgen yapıların ‘gittim, yaptım, ettim, ...’ gibi etken hâle getirilmesidir. Kutlu’nun yanlış, zor ya da karmaşık bularak düzelttiği cümleler paragraf kullanılarak yapılmıştır.

Dil ve anlatımda eskimiş ve yeni kuşaklarca anlaşılacakları düşünülen bölümler yeni Türkçe’ye çevrilmiştir. Ancak Kutlu, salt dilsel bir yenileştirmeyi “sadeleştirme”den ayrı tuttuğunu belirterek “sadeleştirilmiş” eserle “asıl” eser arasındaki bağın kopmaması gerektiğini iddia eder. Bunun için salt dilsel bir çalışmanın yeterli olmadığını ekleyerek metindışı bilgilere de gerek olduğunu ileri sürer. Bu bilgilerin bir kısmı, yazarın dipnotlarından ve metnin aslından ayırt edilebilmesi için (Ş.K.) harflerinin kullanıldığı dipnotlarda, bir kısmı da metnin içinde, ama yine aynı sebeplerle parantez içlerinde verilmektedir. Kutlu bunlara ek olarak, çevirdiği eserlerin sonuna bir de sözlük eklemektedir.

Mai ve Siyah’ın Özgür Yayınları tarafından hazırlanan basımının yayın yönetmeni tarafından kaleme alınan Sunuş yazısında, Uşaklıgil’in eserinin daha önceki basımlarının sağlıklı yapılmadıkları iddia edilmektedir. Sunuş yazısında Özgür Yayınları’nın temel amacının, *Mai ve Siyah* gibi modern Türk edebiyatının klasikleri arasında saydıkları eserlerin genç kuşaklarca anlaşılması olduğunu görüyoruz. Ancak, yine aynı yazıda ileri sürüldüğü gibi, ‘bir eseri sadeleştirmek, mutlak surette onun taşıdığı edebi değerleri de göz önüne almayı gerektirir’. Dolayısıyla okur, okuduğu “sadeleştirilmiş” metnin yanında “asıl” metni de görebilmeli, ‘kuşkuya düştüğü noktalarda’ esas metne başvurabilmelidir. Buna göre Özgür Yayınları’nın basımında

sadeleştirilen/çevrilen sözcükler, esere yapılan ekleme ve açıklamalar ya metnin içinde köşeli parantezler içinde ya da dipnotlarda verilmiş, böylece yayın yönetmeninin iddia ettiği gibi, okurun istediği metnin seçip okuması sağlanmaya çalışılmıştır. Söz konusu parantezlerde sözcüklerin düzenlanmalarından çok metnin akıcılığının bozulmaması amacıyla yananamları vermiş, daha uzun açıklamalar ise dipnotlara bırakılmıştır.

Sonuç Yerine

Türk Edebiyatı'nın kimi "eski" eserlerinin yeni Türkçe'ye aktarılması, dilin sadeleşmesi ve yabancı öğelerden arındırılması bağlamında yürütülen dil politikalarıyla yakın bir ilişki içindedir. Buna göre dil, şeffaf bir araç olarak görülür ve çokanlamlılık göz ardı edilerek, anlam şeffaf, zamansız ve evrensel olarak kabul edilir.

Yukarıda sözü edilen yayınevlerinin ürettikleri diliçi çevirilerde sık sık asıl metne müdahalede bulunulmadığı gibi iddialar yer almaktadır. Öte yandan, çevirilerin, aslı bozulmamış yeniden basımlar olduğu iddialarına karşın, okuduğumuz metinlerde sürekli olarak çevirmenin varlığını ve okuduğumuz metnin asıl metin değil de, çeviri metin olduğunu görüyoruz. Örneğin yukarıda belirtildiği gibi, metin içindeki görünür müdahalelere ek olarak *Mai ve Siyah*'ın 13 sayfalık ilk bölümünün Özgür Yayınları tarafından yapılan basımında 177 parantez ve 43 dipnota, İnkılap Kitabevi tarafından yapılan basımında ise 66 dipnota rastlamaktayız.

Bu yaklaşımın temelinde çevirinin ne olduğuyla ilgili ön kabuller yatıyor gibi görünmektedir. Nitekim, dillerarası çeviriden farklı olarak diliçi çeviri, sürekli olarak asıl metnin tehditi altındadır. Dillerarası çeviride çevirmen, asıl metne ancak yaklaşmayı umar, özgün metni yeniden üretmenin imkânsız bir iş olduğu düşünülür. Oysa aynı dil içinde gerçekleştirilen çevirilerde durum çok farklıdır. Diliçi çevirilerde özdeş yeniden üretimlerin yapılabilineceğine inanılır. Belki de böyle bir anlayışla, ele alınan eserlerin çevirileri, "çeviri" adıyla değil de "sadeleştirme", "düzenleme" gibi başka başlıklarla yayımlanmaktadır.

Benzer şekilde bu anlayış, Uşaklıgil'in romanını yeniden yazarken çevirmenlerin karşılaştıkları sorun ve zorluklarla niçin hiç açıklama ya da yorumlara yapmadıklarını açıklıyor olabilir. *Mai ve Siyah*'ın farklı basımlarında genel olarak sadece söz konusu basımların yapılma nedenlerinden bahsedilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, romanın yeni basımlarının ilk amacının bu eserin genç kuşaklarca anlaşılması olduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla, söz konusu çevirilerin üretilme amacının erek odaklı olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan, çeviri işlemi sırasında alınan kararların, asıl metnin yeterli çevirilerin üretilmesi amacıyla kaynak odaklı olduğunu görmekteyiz.

Bunlara ek olarak, çeviri metinlerin bütünlükleri içinde ele alınmadığı, sadece bazı sözcüklerin, sözcelerin ya da cümle parçalarının çevrildiğini görüyoruz. Bu da bizi çevrilecek sözcüklerin ya da parçaların seçimindeki özelliğine götürüyor. Bu tür seçimlerde tutarlılık da bir sorun teşkil ediyor. Kimi sözcükler metinde ortaya çıktıkları her defasında çevrilirken, kimileri ise sadece bir defa çevrilip bırakılıyor. Buna ek olarak, kimi Arapça kökenli sözcükler Batı kökenli sözcüklerle çevrilmekte. Dolayısıyla çevrilecek sözcüklerin seçiminin, çevirmenin dilsel ve kültürel ardalanı ile yakından ilgili olduğu söylenebilir. Tüm bunlara bağlı olarak, bu çevirilerin kısmî çeviriler olduğunu iddia edebiliriz.

İster aynı dil içinde, ister farklı diller arasında olsun, yazınsal metinlerde kaynak kültürle erek kültür arasındaki kültürel mesafe büyüdükçe çevirmen bu arayı kapamak için daha fazla çaba göstermek durumunda kalacaktır. Böyle bir durumda, zorluk ve sorunlar sadece sözcük dağarcığı düzeyinde değil, erek kültürde bulunmayan kültürel yapılar yüzünden daha da artacaktır. Çevirmen de kaynak kültür okuruna tanıdık, erek kültür okuruna ise yabancı gelen bu arda lan bilgisini bir şekilde erek kültür okuruna vermek için bir takım çözüm arayışlarına girişir. Bu noktada erek kültür okurunun erek metinden (çeviriden) anlam çıkarabilmesi için arda lan bilgisine ve ek açıklamalara ne ölçüde ihtiyaç duyduğuna çevirmen karar verecek, bu müdahalenin derecesini ve sınırlarını da çizmiş olacaktır.

Nitekim, bu çalışmada olduğu gibi, diliçi çeviriyi eski metinlerin modernleştirilmesi olarak tanımlasak bile, böyle bir uygulamada izlenebilecek pek çok farklı yöntemin bulunduğunu görmemiz gerekir. Kaynak ve erek kültürler arasındaki mesafenin kapanması için kimi çevirmenler okurun sözlük ve ansiklopedileri kullanması gerektiğini düşünerek okura hiçbir yardım sağlamama taraftarıyken, kimi çevirmenler ise erek metni çoğu zaman dikkat dağıtıcı olan dipnotlarla doldururlar. Marcel Govaert bu tür açıklamaların küçük ve büyük bağlamda gerekçelendirilebilmeleri gerektiğini söyler, aksi takdirde çevirmenlerin metni süsleyip püsleyerek bozacağını savunur (Fawcett 1997: 45). Gerçekten de, özellikle yazınsal eserler söz konusu olduğunda, metnin akıcılığını engelleyebilecek her türlü metin dışı bilginin dipnotlarla verilmesi tartışmalıdır. Böyle bir durumda, çevirmenin kaleme aldığı uzun önsözler ya da eserin sonuna eklenmiş sözlükler tercih edilebilir.

Ancak, metni anlaşılır kılmak, özellikle de daha eğitsel bir amaçla kaynak metnin ve kültürün “öğrenilmesi” için yapılacak olan, tüm farklılıkları yok edecek (kültürel) bir “uyarlama”dan ziyade, erek dil okurunun öngürülen bilgi boşluklarını dolduracak bir “genişletme” işlemi olabilir. Kaynak metindeki bir düşüncüyü daha iyi anlatabilmek ya da bir sözcüğün anlamını güçlendirmek amacıyla çevirmenin erek metne (çeviriye) açıklayıcı bilgi eklemesi anlamına

gelen genişletme işlemi, verilen bilgi miktarıyla okunabilirliği dengede tutabilmelidir. Çevirmen ayrıca açıklamak amacıyla ya da erek metne yüklenen kısıtlamalar yüzünden, kaynak metinde bulunmayan, ancak kaynak metnin betimlediği durumsal ya da bağlamsal bilgiden çıkarılabilecek belirli anlamsal detayları erek metne ekleyerek “belirtik bir çeviri” üretebilir.

Tüm bu işlemlerin boyutlarını ise çevirmenin okura karşı tutumu, dilsel boyutun dışına çıkan kültürel endişeler, çeviri için harcadığı zaman ve emek, yayın politikaları gibi konular belirleyecektir. Türkçe dili çevirilerin bugün yapılmakta olan uygulamaları genel olarak “açıklamalı çeviriler” olarak nitelendirilebilir. Bu çevirilerin daha çok bilimsel açıdan okunmak üzere tüketilebileceğini, salt yazınsal özellikleri dolayısıyla okunmaları halinde ise, yukarıda değinilen görünür müdahaleler yüzünden okurun okuma sürecinde metinden uzaklaşacağı düşünülebilir.

Elbette ki bir metnin, farklı pek çok amaçla, farklı işlevler üstlenecek pek çok farklı çevirisi yapılabilir. Ancak *Mai ve Siyah* örneğinde olduğu gibi, bugün Türk edebiyatının pek çok ürününün çevirileri erek dizgede asıl metin olarak işlev görmekte ve varlıklarını sürdürmektedir. Nitekim, Uşaklıgil’in kaleme aldığı romanın ilk hâlinin basımları yapılmamakta, hatta daha önceki senelerde farklı yayınevleri ve çevirmenler tarafından yapılan basımlar dahi piyasada bulunmamaktadır. Dolayısıyla, erek dizgede asıl metinler olarak işlev gören Türk edebiyatı içindeki söz konusu dili çevirilerin sistemli betimleyici çözümlenmelerle ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Fawcett, Peter (1997) *Translation and Language*, St Jerome, Manchester.
- Gorlée, Dinda L. (1994) *Semiotics and the problem of translation: With special reference to the semiotics of Charles S. Peirce*, Rodopi, Amsterdam.
- Hermans, Theo (19 Mart 1996) “Translation’s Other”, *An Inaugural Lecture delivered at University College London*.
- Heyd, Uriel (1954) *Language Reform in Turkey* Israel Oriental Society Jerusalem.
- Jakobson, Roman (2000) “On Linguistic Aspects of Translation”, *The Translation Studies Reader* içinde, der. Lawrence Venuti, Routledge, London & New York, 113-118.
- Lefevere, André, haz. (1992) *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*, Routledge, London.
- Lefevere, André (1985) “Why Waste our Time on Rewriters? The Trouble with Interpretation and the Role of Rewriting in an Alternative Paradigm”, *The Manipulation of Literature* içinde, haz. Theo Hermans, Croom Helm, London, 215-43.

- Önertoy, Olcay (1999) *Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Pym, Anthony (1992) *Translation and Text Transfer*, <http://www.fut.es/~apym/online/ttt/cover.html>.
- Sözer, Önay (1980) "Çevirmek: Yeniden Yaratma", *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı* 5, 175-186.
- Sturrock, John (1991) "On Jakobson on Translation", *Recent Developments in Theory and History : the Semiotic Web, 1990: Approaches to Semiotics*, 100 içinde, der. Thomas A. Sebeok ve Jean Umiker-Sebeok Walter de Gruyter, Berlin, 307-321.
- Susam- Sarajevo, Şebnem (2003) "Multiple-entry visa to travelling theory: Retranslations of literary and cultural theories", *Target*, 15:1, 1-36.
- TDK web sayfası, <http://www.tdk.gov.tr>.
- Toury, Gideon (1995) *Descriptive Translation Studies and beyond*, John Benjamins, Amsterdam.
- Toury, Gideon (1986) "Translation: A Cultural-Semiotic Perspective", *Encyclopedic Dictionary of Semiotics* içinde, haz. Thomas A. Sebeok, c. 2, Mouton de Gruyter, Berlin, 1111-1124.
- Toury, Gideon, "A Rationale for Descriptive Translation Studies", *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation* içinde, yay. haz. Theo Hermans, Croom Helm, London, 16-41.
- Toury, Gideon (1980) *In Search of a Theory in Translation*, Porter Institute for Poetic and Semiotics, Tel Aviv.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (1964) "Suut Kemal Yetkin'e Mektup", *Türk Dili Roman Özel Sayısı*, 630-632.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (1957) *Mai ve Siyah*, Hilmi, İstanbul.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (1997) *Mai ve Siyah* İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (2002) *Mai ve Siyah*, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Yabancı Kelimelere Karşılıklar* (2002), 2. basım, TDK, Ankara.